

การพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว

ของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย

The Development of Performing Art from Nithan Klon Lam Entitled

Nang Nok Krayang Khao of Mo Lam Por Chalanoi

หิรัญ เสนาพรหม* ประทีป แชรรัมย์ ศิริเพ็ญ อัทไพบูลย์

Hiran Senaphrom, Prateep Khaerum, Siripen Attapaiboon

E-mail: 9hiran@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา องค์ประกอบ และคุณค่าของนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาวของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย และเพื่อสร้างชุดการแสดงที่พัฒนาจากนิทานจากกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว โดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย จากกลุ่มผู้รู้ กลุ่มศิลปิน และบุคคลทั่วไป ในอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า นิทานกลอนลำเรื่อง นางนกระยางขาว ประพันธ์โดย หมอลำ ป.ฉลาดน้อย ใช้ประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอน องค์ประกอบของนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาวของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ประกอบด้วย ด้านเนื้อหาเป็นนิทานพื้นบ้าน มีเค้าโครงเรื่องที่เป็นคติสอนใจเรื่องทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ด้านลักษณะคำประพันธ์ของกลอนลำ มีลักษณะเหมือนกับวรรณกรรม คือ กวีเป็นชาวบ้านหรือภิกษุ นิยมใช้คำเรียบง่าย ไม่นิยมรูปแบบกวีนิพนธ์ที่ซับซ้อน ด้านแก่นของเรื่องนิทานคุณธรรมเรื่องนี้สอนว่าเกิดเป็นคนควรหมั่นทำความดี สร้างบุญสร้างกุศล เมื่อสิ้นอายุขัยจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ด้านแนวคิดของเรื่องนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ที่ปรากฏคติคำสอนจากคำกลอนเป็นคติสอนให้รู้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว เมื่อตายไปจะได้อยู่เมืองสวรรค์

ด้านคุณค่าและบทบาทหน้าที่ของหมอลำ ด้านสังคม/วัฒนธรรม/ประเพณี สะท้อนให้เห็นความรักความชื่นชอบของชาวอีสานที่มีความรักและชื่นชอบต่อหมอลำ ช่วยให้เข้าใจปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน เน้นการรักษาโครงสร้างของจารีตประเพณี กฎระเบียบ ของสังคม ระบบนิเวศ และการเคารพภูมิปัญญาผู้สืบทอดทางด้านศิลปะการแสดงทางด้านหมอลำ ซึ่งให้พื้นฐานความคิดในด้านต่าง ๆ อย่างเหนียวแน่นและยังคงวัฒนธรรมประเพณีที่มีมาแต่อดีต มีศิลปะการแสดงด้านหมอลำสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ผลการพัฒนาเป็นศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ที่เกี่ยวกับระบำนกระยางขาว ผู้วิจัยเลือกรูปแบบของการแสดงอาภักิริยาตามธรรมชาติของนกระยางขาว เพื่อสื่ออัตลักษณ์กับท่ารำ การแต่งกาย และดนตรีไปยังผู้ชม โดยพัฒนาทำนองเพลงใช้วงดนตรีสากลผสมกับดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสาน นำมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่ ทำรำพัฒนามาจากอาภักิริยาตามธรรมชาติของนกมาเป็นพื้นฐานของท่าพ้อน ท่าเต้น และผสมผสานกับท่ารำต่าง ๆ เพื่อให้กระบวนท่าพ้อนมีความอ่อนช้อยยิ่งขึ้น มีท่ารำทั้งหมด 7 ท่า การออกแบบเครื่องแต่งกายนำเอาอัตลักษณ์ของนกระยางขาวเป็นหลัก แล้วนำมาสร้างสรรค์ผสมผสานกับจินตนาการ ผู้วิจัยพัฒนาชุดการแสดงนกระยางขาวจากคุณค่าของการทำบุญ การทำความดีของนางนกระยางขาวส่งผลถึงความสุขใจ ได้ขึ้นไปเสวยสุขบนสวรรค์ โดยใช้ลีลาร่ายรำ

ของนกกระยางขาว และผู้คนที่ออกมาเล่าเรื่องราวตำนานภูมิธรรมร่วมสมัย ซึ่งเกิดจากความรักความชื่นชอบในศิลปะการแสดงหมอลำกลอนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

คำสำคัญ: การพัฒนาศิลปะการแสดง นิทานกลอนลำ นางนกกระยางขาว หมอลำ ป. ฉลาดน้อย

Abstract

The objectives of this research were: 1) to study history, component, and values of Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao” of Mo Lam Por Chalatnoi; and 2) to create a performing art from Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao”. The data had been collected through observations, interviews, focused-group by general people within Mueang Ubon district, Ubon Ratchathani province. The collected data had been presented by descriptive. The study found that Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao” of Mo Lam Por Chalatnoi consists of : Content, Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao”, is a folktale that has a morality plot about goodness making. A poet is a normal people or a monk; therefore, easy words are used with uncomplicated literary styles. Theme of entitle is the moral folktale tells that since we were born as a human, we should try to make a good thing. So when we die, we will be born again in the heaven. Values and responsibilities of Mo Lam are reflecting through society, culture, and tradition. Mo Lam helps to create an understanding about a living philosophy of Isan people. This shows that the art of Mo Lam is still considered as the important culture of Isan people since the past up to the present. According to a development of performing art from Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao”, the natural manner of Nok Krayang Khao was selected by the researcher in order to presenting the outstanding identities related to dancing patterns, costumes, and music to audiences. The rhythm is developed by using a modern musical band and a traditional Isan musical band. The musical is re-arranged. The basic dancing patterns are developed from the natural manners of Nok Krayang Khao. There are seven dancing patterns. Each dancing pattern represents the natural manners of Nok Krayang Khao. Costumes are designed basing on the outstanding identities of Nok Krayang Khao. White is the main color. The researcher developed costumes for the performing of Nithan Klon Lam “Nang Nok Krayang Khao” from her making merit. The dancing styles of Nok Krayang Khao are generated from the interesting in the art of Mo Lam since the past time until nowadays.

Keywords: The Development of the performing arts, Tales of Monkey verse, Mrs. White Pelicans, Mo Lam Por Chalatnoi

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่มีการละเล่นและการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์มากมาย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มวัฒนธรรมได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวัฒนธรรมโคราช กลุ่มวัฒนธรรมกันทรึม และกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2526) หมอลำเป็นการแสดงที่ชาวอีสานนิยมมากที่สุด ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทต่อชุมชนอีสานในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและมหรสพแล้ว (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2528) ยังมีบทบาทช่วยรักษาประเพณีพื้นบ้าน รักษาวัฒนธรรมของประเทศ เป็นอาชีพและเป็นสื่อสัมพันธ์กับมวลมหาชน (ยศ ธสาร, 2530) การแสดงหมอลำแต่ละประเภทล้วนแต่ใช้บทประพันธ์ ซึ่งเรียกว่า “กลอนลำ” ในการลำกลอนลำ หมายถึง คำประพันธ์ที่หมอลำ นำมาลำทั้งหมด ไม่ว่าจะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทใด ไม่ว่าจะเป็น กาพย์ กลอน โคลง หรือ ร่าย ถ้าหมอลำนำมาลำ จะเรียกว่า กลอนลำทั้งสิ้น (สีลา วีรวงศ์, 2539) หมอลำเรื่องต่อกลอนได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคอีสาน เป็นการลำแสดงเป็นหมู่คณะโดยพัฒนามาจากลำพื้น ซึ่งใช้หมอลำคนเดียว (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2528) ผู้แสดงในหมอลำเรื่องต่อกลอนจะไม่มีบทบาทมากนัก ส่วนใหญ่หาตัวแสดงเด่น ๆ เล่นบทได้เยี่ยมมาแสดงเวลาพูดมักใช้กลอน ซึ่งมีลักษณะคล้ายโคลงสี่สุภาพของภาคกลาง (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2526) นำมาตอบโต้เกี่ยวพาราสีกัน สำหรับด้านการแสดงนั้นหมอลำเรื่องต่อกลอนแต่ละคณะจะมีทำนองลำแต่ละคณะแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่น ทำนองการลำที่นิยมได้แก่ ทำนองอุบล เป็นทำนองที่ค่อนข้างช้าและเนิบนาบ ทำนองขอนแก่น เป็นทำนองที่ค่อนข้างกระชับและรวดเร็ว (พรทิพย์ ชังธาดา, 2536) และทำนองกาฬสินธุ์ เป็นทำนองที่มีระดับเสียงอยู่ในระดับปานกลาง คือ เสียงไม่สูงเกินไป และไม่ต่ำเกินไป ผู้ลำควรมีเสียงใหญ่และนุ่มจึงจะลำได้ไพเราะ (โสภิตสุตา อนันตวัตร, 2534)

ลักษณะเนื้อหาของกลอนลำ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นอีสาน วิชาความรู้ ประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ประเพณี จริยศึกษา ศาสนา ค่านิยม การเมือง และเหตุการณ์ทั่ว ๆ ไป ถ้าเกี่ยวข้องกับวรรณกรรม ก็จะแทรกคติ คำสอน หรือหลักธรรมต่าง ๆ เป็นการเสนอสารัตถะแก่ผู้ฟังโดยทางอ้อม จึงกล่าวได้ว่า กลอนลำเป็นคลังความรู้ในด้านต่าง ๆ ของประชาชน และเป็นวิถีชีวิตของสังคมทำให้บุคคลในสังคม แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของสังคมอีกด้วย

ประวัติของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ด้านนายฉลาด ส่งเสริม เกิดวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2490 ที่บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันอายุ 68 ปี เป็นบุตรของนายโก้น และนางจันทร์ ส่งเสริม อาชีพทำนา เป็นบุตรคนที่ 7 ในพี่น้องจำนวน 7 คน (สมบูรณ์ ส่งเสริม, 2545) หมอลำ ป. ฉลาดน้อย ได้เข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 1- 6 โรงเรียนวิจิตรราษฎร์สามัคคี ตำบลหนองบ่อ อำเภอมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี บิดาได้นำไปฝากพระครูเจียม วัดบูรพาพิสัย บ้านหนองบ่อ ตำบลหนองบ่อ อำเภอมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อบวชเรียน ชีวิตครอบครัว สมรสกับนางสมบูรณ์ ส่งเสริม (สกุลเดิม ปิตพุล) อาชีพทำนา มีบุตรด้วยกัน 3 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 2 คน หมอลำ ป. ฉลาดน้อย เป็นศิลปินพื้นบ้านที่มีจิตมุ่งมั่น ใฝ่ใจศึกษาค้นคว้าอนุรักษ์มรดกเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มีจิตสำนึกมองเห็นคุณค่า และ ห่วงเหวนศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอันเก่าแก่ที่กำลังจะเสื่อมคลายไปกับความเจริญทางด้านเทคโนโลยีในยุคสมัยใหม่ ความสามารถในการเป็นศิลปินหมอลำ และผู้มีพรสวรรค์นั้น จึงควรอย่างยิ่งที่ได้รับชานนามจากผู้ชมว่า ป. ฉลาดน้อย ลูกคอ 9 ชั้น

หมอลำ ป. ฉลาดน้อย นอกจากมีความโดดเด่นทางกระแสเสียงและลีลาที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นที่ยอมรับกันในวงการหมอลำแล้ว กลอนลำของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย มีคุณค่าในทางวรรณกรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นความงามทางภาษาถิ่น อันแสดงถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากความงามของภาษาแล้ว คุณค่าความไพเราะที่เกิดจากฉันทลักษณ์ที่ทำให้กลอนลำของ ป. ฉลาดน้อย เอื้อประโยชน์ในทางวรรณกรรมท้องถิ่นอีกด้วย

สำหรับผลงานสร้างชื่อเสียงมากของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย คือ เรื่อง นางนกระยางขาว โดยมีหมอลำ ป. ฉลาดน้อย เป็นพระเอก และหมอลำอังคนางค์ คุณไชย เป็นนางเอก ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดหมอลำหมู่และได้บันทึกแผ่นเสียง

หมอลำมีการปรับเปลี่ยนตนเองตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยิ่งในช่วงของกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นโลกยุคไร้พรมแดน เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ขณะที่ศิลปะการแสดงหลาย ๆ ภาค สูญไปกับกาลเวลา แต่หมอลำก็กลับสามารถปรับตัวเองให้กลมกลืนไปกับสื่อมวลชนสมัยใหม่ได้ แต่ปัญหาที่ตามมาคือหลังจากการปรับตัวเข้ากฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสื่อมวลชนแล้ว หมอลำได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเนื้อหาและการนำเสนอ จนทำให้โครงสร้างบางอย่างที่เป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) อาจล่มสลายไปด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบ และคุณค่าของนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาวของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย
2. เพื่อพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ หมอลำ ป. ฉลาดน้อย ที่อาศัยอยู่อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความรู้และเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการแสดงหมอลำกลอนประกอบด้วย ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น การแต่ง กลอนลำ การแสดงพื้นบ้านอีสาน การแสดงหมอลำ กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Perform Informants) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความรู้และมีประสบการณ์ในการแสดงหมอลำ ประกอบด้วย ศิลปินหมอลำ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informants) หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ร่วมในการแสดง คือ ผู้ชมการแสดงหมอลำ ผู้ว่าจ้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ กรอบการสังเกต กรอบการสัมภาษณ์ และกรอบการสนทนากลุ่มตลอดจนใช้เครื่องมืออุปกรณ์ช่วยในการบันทึกข้อมูลภาคสนาม ส่วนวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยเก็บทั้งข้อมูลจากเอกสารและลงภาคสนาม โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมอลำกลอนและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับหมอลำกลอนและการแสดงทางด้านนาฏศิลป์ นำหลักการและรูปแบบในการแสดงหมอลำกลอนมาสร้างเป็นระบำนกระยางขาว โดยเก็บจากแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยใช้เทคนิควิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ด้านความเป็นมา นิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ประพันธ์โดยหมอลำ ป. ฉลาดน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2515 ใช้ประกอบการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน นางเอกของเรื่องแสดงโดยหมอลำอังคณาค์ คุณไชย เป็นเรื่องที่ได้รับคามนิยมเป็นอันมาก ด้านองค์ประกอบของนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาวของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ประกอบด้วยด้านเนื้อหา นิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว เป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน เป็นเรื่องราวชีวิตครอบครัว การใช้ถ้อยคำจะเน้นอารมณ์ความรู้สึกออกมา มีเค้าโครงเรื่องที่เป็นคติสอนใจเรื่อง ทำความดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนอีสานโบราณไว้มาก ลักษณะคำประพันธ์ของกลอนลำหมอลำ ป. ฉลาดน้อย จะเห็นได้ว่า มีลักษณะเหมือนกับวรรณกรรม คือ กวีเป็นชาวบ้านหรือกษัตริย์ ซึ่งอยู่ในสภาวะของสังคมแบบชาวบ้านโดยทั่วไป นิยมใช้คำเรียบง่าย ไม่นิยมใช้ศัพท์สูง (คำบาลี สันสกฤต) ไม่นิยมรูปแบบกวีนิพนธ์ที่ซับซ้อน ดังนั้นรูปแบบกลอนลำของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ไม่เคร่งครัดในวรรณยุกต์เอกโทเท่าใด แต่ผู้ลำมีความสามารถรู้จักจังหวะ และหลบเสียงให้ถูกต้อง ส่วนจำนวนคำหรือพยางค์ในแต่ละวรรคจะมีระหว่าง 7-12 แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งไม่สามารถหาคำหรือพยางค์ให้พอกับรูปแบบของคำ และวิธีที่กำหนดมา แต่มีความต้องการให้เนื้อหามีความชัดเจน และท่วงทำนองการลำมีความไพเราะอ่อนหวานเป็นสำคัญ ด้านแก่นของเรื่อง คือ เกิดเป็นคนควรหมั่นทำความดี สร้างบุญสร้างกุศล เมื่อสิ้นอายุขัยจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ ด้านแนวคิดของเรื่อง นิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว เป็นการใช้โวหารที่สั่งสอน ตักเตือน แนะนำหรือต่อว่า เพื่อให้สำนึกในสิ่งที่ถูกต้องโดยยกเรื่องราวมาเป็นอุทาหรณ์ เป็นโวหารที่ยกเรื่องราวหรือตัวประกอบ ที่ใช้สั่งสอน แนะนำ ตักเตือน โดยยกเรื่องราวตัวอย่าง ชื่อคน ชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ หรือเหตุการณ์มาเป็นอุทาหรณ์ประกอบให้เข้าใจเรื่องราวได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย ที่ปรากฏคติคำสอนจากคำกลอนเป็นคติสอนใจที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อตายไปจะได้อยู่เมืองสวรรค์

ผลการศึกษาคคุณค่าและบทบาทหน้าที่ของหมอลำกลอน มีคุณค่าหลายประการที่เชื่อมโยงกันอยู่ ประการแรก คุณค่าในเชิงวัฒนธรรม หมอลำกลอนมีมาแต่โบราณ และยังแผ่อิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพลังแห่งความเชื่อในชุมชนอีสานเป็นการสร้างขวัญกำลังใจที่ดีที่จะทำให้คนในชุมชนมีกำลังใจมีความกระตือรือร้นที่จะประกอบสัมมาชีพและตั้งตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี ประการที่สอง คุณค่าในเชิงสังคม หมอลำกลอนในสังคมอีสานถูกหล่อหลอมด้วยกรอบแห่งความเชื่อตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งวงจรชีวิตแล้วแต่จะต้องมีศิลปะการแสดงเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจ การแสดงหมอลำกลอนต้องผ่านการสื่อสารจากปราชญ์ หรือศิลปินของชุมชนที่เรียกว่า “หมอลำ” หรือ ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในด้านความคิดและพฤติกรรม ดีชั่ว ทุกข์หรือสุข ของคนในชุมชน การยอมรับบทบาทของผู้นำในชุมชนทำให้สังคมสงบสุข ประองตอง และสามัคคีกัน การแสดงหมอลำกลอน เป็นหนึ่งในศิลปะการแสดงที่สามารถจัดระเบียบสังคมได้เป็นอย่างดี ประการที่สาม คุณค่าในเชิงอนุรักษ์ ถึงแม้ในปัจจุบันวัฒนธรรมค่านิยมใหม่ ๆ จะแพร่กระจายเข้ามาอย่างหลากหลาย แต่คนรุ่นใหม่ก็ยังคงรักษาเดินตามรอยหมอลำกลอนที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้วางไว้ หมอลำกลอนจึงเป็นอีกพลังที่จะช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมให้เห็นถึงพลังของศิลปะการแสดงเก่าแก่นี้ ประการที่สี่ คุณค่าในเชิงระบบนิเวศ หมอลำกลอนจะต้องทำการแสดงสื่อให้เห็นโทษของการตัดไม้ทำลายป่า บาปบุญคุณโทษต่าง ๆ ที่ลานวัด ดอนปู่ตาหรือศาลเจ้าปู่ ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้าน และที่ใดที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็จะ

ไม่มีผู้ใดเข้าไปตัดต้นไม้หรือเข้าไปบุกรุกทำลายป่า แต่จะช่วยกันดูแลให้ต้นไม้เจริญเติบโตงดงามให้ร่มเงาเป็นอย่างดี

ผลการพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำของ ป. ฉลาดน้อย ที่เกี่ยวระบำนกระยางขาว ผู้วิจัยเลือกรูปแบบของการแสดงอาภักภักิยาตามธรรมชาติของนกระยางขาวเพื่อสื่ออัตลักษณ์ด้านท่ารำ การแต่งกาย และดนตรีไปยังผู้ชม โดยพัฒนาทำนองเพลงใช้วงดนตรีสากลผสมกับดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสาน นำมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่ ท่ารำพัฒนามาจากอาภักภักิยาตามธรรมชาติของนกมาเป็นพื้นฐานของท่าพ่อน ท่าเดิน และผสมผสานกับท่ารำต่าง ๆ เพื่อให้กระบวนท่าพ่อนมีความอ่อนช้อยยิ่งขึ้น มีท่ารำทั้งหมด 7 ท่า แต่ละท่าสื่อให้เห็นถึงอาภักภักิยาตามธรรมชาติของนกระยางขาว การออกแบบเครื่องแต่งกายนำเอาอัตลักษณ์ของนกระยางขาวเป็นหลัก ใช้สีขาว แล้วนำมาสร้างสรรค์ผสมผสานกับจินตนาการ ผู้วิจัยพัฒนาชุดการแสดงนกระยางขาวจากคุณค่าของการทำบุญ การทำความดีของนางนกระยางขาว ส่งผลถึงความสุขใจ ได้ขึ้นไปเสวยสุขบนสวรรค์ โดยใช้ลีลาร้ายรำของนกระยางขาวและฝูงนกที่ออกมาร้ายรำแนวนาฏกรรมร่วมสมัย ซึ่งเกิดจากรักความชื่นชอบในศิลปะการแสดงหมอลำกลอนจากอดีตสู่ปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ของ ป. ฉลาดน้อย ผลจากการศึกษาหมอลำกลอนของ ป. ฉลาดน้อย ผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการศึกษาเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. **ความเป็นมาและองค์ประกอบของหมอลำกลอน** หมอลำ ป. ฉลาดน้อย นอกจากมีความโดดเด่นทางกระแสเสียงและลีลาที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นที่ยอมรับกันในวงการหมอลำแล้ว ยังเป็นที่ชื่นชอบทางผู้ฟัง ทำให้หมอลำ ป. ฉลาดน้อย อยู่ในความนิยมของประชาชนมายาวนานตราบนานทุกวันนี้ กลอนลำของหมอลำ ป. ฉลาดน้อย มีคุณค่าในทางวรรณกรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นความงามทางภาษาถิ่น อันแสดงถึงภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากความงดงามของภาษาแล้ว คุณค่าความไพเราะที่เกิดจากฉันทลักษณ์ที่ทำให้กลอนลำของ ป. ฉลาดน้อย เอื้อประโยชน์ในทางวรรณกรรมท้องถิ่นอีกด้วย

2. **ผลการศึกษาคุณค่าและบทบาทหน้าที่ของหมอลำกลอน** มีคุณค่าหลายประการที่เชื่อมโยงกันอยู่

ประการแรก คุณค่าในเชิงวัฒนธรรมหมอลำกลอนมีมาแต่โบราณ และยังมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพลังแห่งความเชื่อในชุมชนอีสานเป็นการสร้างขวัญกำลังใจที่ดีที่จะทำให้คนในชุมชนมีกำลังใจ มีความกระตือรือร้นที่จะประกอบสัมมาชีพและตั้งตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี ความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอีสานที่มั่นคงยืนยาวมาเป็นเวลานาน หมอลำกลอนจึงเป็นศิลปะการแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพวัฒนธรรมความเชื่อที่เข้มแข็งทางหนึ่งของวัฒนธรรม

ประการที่สอง คุณค่าในเชิงสังคม หมอลำกลอนในสังคมอีสานถูกหล่อหลอมด้วยกรอบแห่งความเชื่อตั้งแต่เกิดจนตาย การแสดงหมอลำกลอนต้องผ่านการสื่อสารจาก “หมอลำ” ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในด้านความคิดและพฤติกรรม ดี ชั่ว ทุกข์หรือสุข ของคนในชุมชน การยอมรับบทบาทของผู้นำในชุมชนทำให้

สังคมสงบสุข ประดอง และสามัคคีกัน การแสดงหมอลำกลอน เป็นหนึ่งในศิลปะการแสดงที่สามารถจัดระเบียบสังคมได้เป็นอย่างดี

ประการที่สาม คุณค่าในเชิงอนุรักษ์ ถึงแม้ในปัจจุบันวัฒนธรรมค่านิยมใหม่ ๆ จะแพร่กระจายเข้ามาอย่างหลากหลาย แต่คนรุ่นใหม่ก็ยังรักษาเดินตามรอยหมอลำกลอนที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้วางไว้ หมอลำกลอนจึงเป็นอีกพลังที่จะช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมให้เห็นถึงพลังของศิลปะการแสดงเก่าแก่นี้

ประการที่สี่ คุณค่าในเชิงระบบนิเวศ หมอลำกลอนจะต้องทำการแสดงสื่อให้เห็นโทษของการตัดไม้ทำลายป่า บาบปญญคุณโทษต่าง ๆ ที่ลานวัด ดอนปู่ตาหรือศาลเจ้าปู่ ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้าน และที่ใดที่เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็จะมีผู้เฒ่าเฒ่าเข้าไปตัดต้นไม้หรือเข้าไปบุกรุกทำลายป่าแต่จะช่วยกันดูแลให้ต้นไม้เจริญเติบโตงดงามให้ร่มเงาเป็นอย่างดี ที่แห่งนั้นจะกลายเป็นที่เต็มไปด้วยความร่มรื่นสวยงามของหมู่บ้าน ผลสืบเนื่องมาจากศิลปะการแสดง หมอลำกลอนอันเป็นมูลเหตุและเอื้อประโยชน์ในเชิงสภาพแวดล้อมตามมาได้อีกชั้นหนึ่ง

2. การพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาว ของหมอลำ ป.ฉลาดน้อย

การประดิษฐ์ท่าระบำนกระยางขาว มีหลายขั้นตอนโดยนำผลจากการวิจัยในบทก่อนหน้านี้มาเข้าสู่กระบวนการพัฒนา โดยใช้แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มาเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท่ารำ ดนตรี การแต่งกาย และการสื่อความหมาย โดยการนำเสนอแนวคิดดั้งเดิมของวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับหมอลำกลอนมาวางโครงสร้างเพื่อพัฒนารูปแบบการแสดงที่ผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์พื้นบ้านและนาฏศิลป์ร่วมสมัย ดังนี้

2.1 การวางโครงสร้าง การประดิษฐ์ท่าระบำนกระยางขาว ผู้วิจัยได้นำโครงสร้างการฟ้อนจากตำรานาฏยศาสตร์ ที่มีการกำหนดมาตราไว้มาใช้เป็นหลักและให้มีการเชื่อมประสานกันจนเกิดเป็นท่ารำขึ้น จากโครงสร้างการฟ้อนรำดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการประดิษฐ์ท่าระบำนกระยางขาวของผู้แสดง ซึ่งอาจเทียบได้กับท่ารำแม่บทของไทย แม่บทอีสาน โดยใช้ท่าเชื่อมจากท่ารำเพลงช้าเพลงเร็วมาเป็นตัวเชื่อมให้เกิดความกลมกลืนกันในแต่ละท่าจนเกิดเป็นท่ารำทั้งหมดในทุกฉากของการแสดง ระบำนกระยางขาว โดยมีทั้ง 7 ท่า

2.2 การประดิษฐ์นาฏยดนตรี แนวความคิดในการสร้างบทเพลงนั้น ได้นำบทเพลงของดนตรีอีสาน โดยนำบางประโยคของบทเพลงดังกล่าวมาเรียบเรียงเสียงประสานใหม่โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ Sibelius Version 7 และนำมาผสมผสานกับเครื่องดนตรีตะวันตก ซึ่งนำเครื่องดนตรี Flute และ แคนเป็นเสียงทำนองหลัก จากนั้นนำแคนเป็นเสียงประสานคลอทำนองหลัก และนำเครื่องลมทองเหลือง เครื่องลมไม้ เครื่องสาย มาเป็นเสียงประสานแบบคอร์ด ในรูปแบบอารมณ์วิถีชีวิตชนบทโบราณ ประกอบบทเพลงให้ได้อารมณ์วิถีชีวิตชนบทโบราณมากยิ่งขึ้น

2.3 การออกแบบเครื่องแต่งกาย ผู้วิจัยคำนึงถึงทฤษฎีทางทัศนศิลป์มาเป็นกรอบในการสร้างออกแบบเครื่องแต่งกาย โดยใช้ สีขาว เป็นสีที่ได้จากการศึกษาเพื่อแสดงถึงสัญลักษณ์ของนกระยางขาว และจากการสะท้อนสภาพชีวิตและสังคมของนกระยางขาวแล้วนำมาสร้างสรรค์ผสมผสานกับจินตนาการ โดยคำนึงถึงหลัก 6 ประการ คือ หน้าที่ใช้สอย รูปแบบ บุคลิกผู้แสดง การสร้าง การถอดเปลี่ยน และความประหยัด

2.4 การออกแบบอุปกรณ์ในการแสดงและเครื่องประดับ การประดิษฐ์อุปกรณ์ในการแสดงและเครื่องประดับระบำนกระยางขาว ผู้วิจัยยึดหลักความมีเอกภาพ ความสมดุลและความกลมกลืนโดยคำนึงถึงความมีเอกภาพทั้งหมด เช่น แนวความคิด การให้สี การสวมใส่ การออกแบบเชื่อมโยงกับการแต่งกายในการแสดงระบำนกระยางขาว

ปัญหาและข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาศิลปะการแสดงจากนิทานกลอนลำเรื่องนางนกระยางขาวของ หมอลำ ป. ฉลาดน้อย ผู้วิจัยมีปัญหาและข้อเสนอแนะในการวิจัยดังนี้

1. ปัญหาในการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอเกี่ยวกับปัญหาการวิจัย ดังนี้

การสูญพันธุ์ของหมอลำ เป็นเรื่องที่ไม่เกินความจริง จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายที่การแสดงพื้นบ้านที่เคยเป็นภูมิปัญญาของชุมชนอีสานจะกลายเป็นเพียงตำนานของช่วงหนึ่งในกาลเวลาเช่นเดียวกับการแสดงอื่น ๆ การจะรักษาหรือเยียวยาการแสดงพื้นบ้านหมอลำ ไม่ใช่เรื่องที่ชาวหมอลำจะทำได้เองนัก ด้วยความที่หมอลำขาดความเป็นเอกภาพและการยอมรับซึ่งกันและกัน หมอลำส่วนใหญ่ขาดการศึกษา ไม่มีวิสัยทัศน์ในการพิจารณาหรือรู้เท่าทันความเป็นไปในสังคม หรือถึงแม้จะรู้ได้ แต่การศึกษาที่ไม่สูงนัก ทำให้หมอลำแต่ละคนอับจนหนทางในการแก้ไข

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

2.1 การแก้ไขปัญหามูลค่า จึงเป็นเรื่องที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันเป็นเจ้าภาพ เพราะปัญหามูลค่าคือการสื่อสารไม่ได้กับคนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ไม่ซาบซึ้งหรือติดต่อกับการแสดงหมอลำ ทำอย่างไรเยาวชนจะพอใจกับการแสดงหมอลำและทำอย่างไรหมอลำจะรู้กำหนดตัวเอง เป็นศิลปินสมัยใหม่สามารถประยุกต์การลำให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มอื่นๆ เพื่ออนุรักษ์การแสดงพื้นบ้าน “หมอลำ” ในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนอีสานมานานเท่านาน

2.2 การพัฒนาศิลปะการแสดงเกี่ยวกับหมอลำกลอนของ ป. ฉลาดน้อย เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้ทันกระแสโลกเพื่อเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน เป็นแนวทางการศึกษาและวิจัยพัฒนาศาสตร์ทางด้านนาฏศิลป์เป็นแนวทางการเชื่อมโยงคติชนท้องถิ่นในรูปแบบของการแสดง ซึ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือของชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมนำการจรรโลงระบบค่านิยม โครงสร้างทางจิตวิญญาณของมนุษย์

2.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต สำหรับประเด็นการศึกษาที่ควรได้รับการค้นคว้าและเปรียบเทียบต่อไป มีประเด็นการศึกษาได้หลายมิติ เช่น มิติทางด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาเกี่ยวกับหมอลำกลอนมิติทางการแสดง มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยว มิติทางการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อมในแต่ละยุคยังขาดความชัดเจนอยู่มากซึ่งเป็นคุณค่าเสมือนเป็นคลังข้อมูลที่จะนำมาเป็นแนวทาง

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2526). *คติชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนาการพิมพ์.
- _____. (2528). *รายงานการวิจัยบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ*. มหาสารคาม :
 สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- เจริญชัย ขนไฟโรจน์. (2526). *หมอลำหมอแคน*. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- พรทิพย์ ชังธาดา. (2539). *วรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ยศ ธาร. (2530). “เงาของคนอีสาน.” *แปลก*, 13 (570),
- โสภิตสุตา อนันตรักษ์. (2534). *การวิเคราะห์ลำเรื่องต่อกลอน*. กรุงเทพฯ: ปริญญาพนธ์
 มหาบัณฑิต. สาขาภาษาไทย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- อุดม บัวศรี. (2526). “หมอลำ.” *คำ*, 3(5), 88-93.